

Achtste ICCIH

Om de twee of drie jaar wordt door TICCIH een internationaal congres (ICCIH) georganiseerd, waarop de stand der zaken omtrent het industrieel archeologisch onderzoek wordt geëvalueerd.

*Voormalige turbinezaal van de **Central Catalana d'Electricitat te Barcelona**, heden kantoren van het stedelijk elektriciteitsbedrijf.
(foto auteur)*



of het verslag van een o o g g e t u i g e

Patrick Viaene
secretaris van het
TICCIH-Belgium



Achtste
internationaal
congres voor
het behoud
van het
industriële
erfgoed
(VIIIth
I.C.C.I.H.)
Barcelona -
Madrid, 13-18
september
1992.

Als oprissing van het geheugen: TICCIH werd in 1978 opgericht en stelt zich tot doel wereldwijd de studie, het behoud en de herwaardering van het industrieel erfgoed te bevorderen.

Tientallen landen uit de vijf continenten zijn aangesloten bij deze vereniging, die sinds 1984 ook in België vertegenwoordigd is.

Om de twee of drie jaar wordt door TICCIH een internationaal congres (ICCIH) georganiseerd, waarop de stand der zaken omtrent het industrieel-archeologisch onderzoek wordt geëvalueerd.

De ICCIH-congressen ontstonden te Ironbridge (Groot-Brittannië) waar men in 1973 startte met het **FICCIM**: *First International Congress of the Conservation of Industrial Monuments* (1). Het tweede congres in de reeks vond plaats te Bochum (Duitsland) in het Deutsches Bergbau-Museum. Dit tweede initiatief leverde de blauwdruk voor de volgende ICCIH-congressen: enerzijds de nationale rapporten en anderzijds de specifieke congresstema's (te Bochum: de theorie, de documentering, het behoud en de sociale aspecten van het industrieel patrimonium).

De besluiten van deze congressen toonden de noodzaak aan van een permanente organisatie en van een betere omschrijving van het begrip 'industriële erfgoed'.

S i t u e r i n g

Voor de meeste lezers van het TIC is TICCIH (*The International Committee for the Conservation of the Industrial*) geen onbekende organisatie. In meerdere afleveringen werd over de activiteiten van TICCIH reeds gerapporteerd.

Op het derde congres in Zweden (1978) werd overgegaan tot de oprichting van een dergelijke organisatie, **TICCIH-International**. Men riep alle landen ter wereld op om over te gaan tot de oprichting van nationale afdelingen. De driejaarlijkse cyclus van congressen werd bestendigd: **ICCIH-1981** vond plaats in Frankrijk (Lyon en Grenoble), **ICCIH-1984** in de USA (Lowell), **ICCIH-1987** in Oostenrijk (Wenen) en **ICCIH-1990** in België (Brussel).

Door het bijeenbrengen van zowel wetenschappers, museumconservators, monumentenzorgers als basiswerkers rond het thema '**Techniek, arbeidsorganisatie en de vorming van het industrieel landschap**' en door een rigoureuze wetenschappelijke onderbouw, heeft laatstgenoemd congres op beslissende wijze bijgedragen tot een betere studie en een professioneler aanpak van het behoud van het industrieel erfgoed (2).

De neerslag van de ICCIH-congressen en de '*national reports*', die tot nog toe gepubliceerd werden, vormen een imposante reeks uitgaven die als leidraad voor het volgen van de ontwikkelingen op het vlak van de industriële archeologie een onmisbaar instrument vormen (3).

Spanje als ICCIH-gastland-1992

Het mag een toeval heten dat in 1992 Spanje aan de beurt kwam als gastland en organisator van de achtste editie van ICCIH (*VIII Congreso Internacional para la Conservación del Patrimonio Industrial*).

Nooit eerder waren de ogen van de hele wereld gericht op dit mediterrane land, van waaruit precies vijfhonderd jaar geleden Columbus vertrok om Amerika te ontdekken.

In 1992 vonden de Olympische Spelen plaats in Barcelona. Terzelfdertijd werd in Sevilla de indrukwekkendste wereldtentoonstelling aller tijden gehouden, terwijl Madrid als nooit tevoren werd bezocht als culturele hoofdstad van Europa 1992.

Wat de industriële archeologie betreft kan Spanje bogen op een jarenlange traditie en intense praktijk.

Onmiddellijk moet hier genuanceerd worden dat deze traditie op veel sterkere wijze aanwezig is in Catalonië en in Baskenland dan in Castilië (centraal Spanje) en in Andalusië, hoewel de twee laatstgenoemde streken dan weer een sterkere reputatie hebben inzake de klassieke sociale geschiedenis.

Een bezoek aan de boekenstanden op dit congres maakt bijvoorbeeld gauw duidelijk dat slechts weinig Europese regio's kunnen prat gaan op een zo volledige inventarisatie en overvloed aan publikaties omtrent industrieel erfgoed als Baskenland. Anderzijds is enkel reeds Catalonië meer dan twintig industrieel archeologische musea rijk, waarvan vijftien plaatselijke musea (4) overkoepeld of geassocieerd zijn met het **Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya**.

Het zelfbewustzijn en de fierheid inzake de streekeigen industriële traditie is wellicht nergens zo sterk ontwikkeld als in Catalonië. Zelfs de Engelse trots op dit gebied haalt het niet, vergeleken met de verbeterde ijver en het enthousiasme waarmee de Catalanen sinds 1980 hun industrieel, technisch en sociaal patrimonium koesteren en daadwerkelijk (met aanzienlijke financiële middelen) valoriseren. De Catalaanse regering draagt eerbied voor de erfenis van de industrialisering zeer hoog in het vaandel en zette reeds in het midden der tachtiger jaren (via het

Ministerie van Cultuur en Opvoeding) succesrijke campagnes op het touw met als thema '**het industrieel erfgoed en de jeugd**'.

Het pre-congres in Barcelona en in Catalonië

De sleutelfiguur die garant stond voor de feilloze organisatie van een uiterst boeiend pre-congres (13 tot 15 september) was **Eusebi Casanelles i Rahola**, tot voor kort afgevaardigde van TICCIH in Spanje en directeur van reeds genoemde **Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya** (5). Ook de Catalaanse vereniging voor industriële archeologie (6), die een pioniersrol vervult in dit domein, zette haar beste beentje voor om het pre-congres in goede banen te leiden.

Tijdens de **eerste dag** werd, na de openingsplechtigheid in de Industriële Universiteit, sinds 1908 ondergebracht in de voormalige spinnerij en weverij '**Vapor Batlló**' (7), duchtig rondgetoerd door industrieel archeologisch Barcelona. Er werd onder meer halte gehouden bij de voormalige drukkerij **Montaner i Simon**, gebouwd in 1882 naar de plannen van de bekende art nouveau architect **Lluís Domènech i Montaner** en sinds kort in gebruik als cultuurcentrum '**Fundació Tàpies**'.

Voorbeelden van erg opmerkelijke renovaties van industriële gebouwen zijn de elektriciteitscentrale in de Avida de Vilanova (8), heden omgevormd tot bureelruimtes voor de stedelijke elektriciteitsdienst, het iets verderop gelegen '**Estació del Nord**' (9), waarvan de reusachtige perronoverkapping heden gebruikt wordt als polyvalente evenementenhal en de groenten- en fruitmarkt '**Mercat del Born**', één der vroegste gietijzeren constructies van zijn soort

Het pas gerestaureerde **Estació de França** (Frankrijkstation) te Barcelona.
(foto auteur)



in Europa (10), op exemplarische manier gerestaureerd ten gevolge van geruchtmakende protestacties tegen de slopingsplannen.

Na een bezoek aan het pas opgefriste '**Estació de França**', opgericht naar aanleiding van de wereldtentoonstelling in 1929 (11), werd de omgeving van het 'Olympisch Dorp' bezichtigd, een uitgestrekte industriële wijk ('**Poble Nou**') met talrijke getuigen, onder meer stapelhuizen ('**Magatzems Generals de Comerç**'), gerenoveerd tot bedrijven- en cultuurcentrum, fraaie watertorens in art nouveau, de katoenspinnerij en -weverij '**Cal l'Aranyo**' (12) en de '**Farinera Sant Jaume i Gili**', maalderijen die op bijzonder geslaagde wijze gerenoveerd werden door de ESABE veiligheids- en verzekeringsagentuur.

Bekroning van de trip was het bezoek aan de voormalige spinnerij **Casarramona** (13). Dit uitzonderlijk geheel in Catalaanse art nouveau werd gebouwd naar de plannen van Josep **Puig i Ca-**

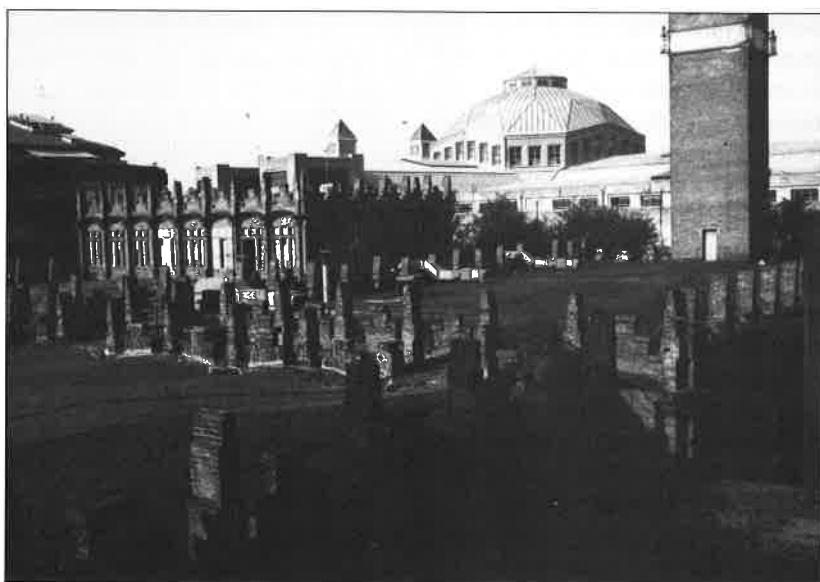
dafalch. Dit complex, gekenmerkt door een decoratieve baksteenarchitectuur, gekanteelde muren, golvende daken en met mozaïeken beklede watertorens, wordt heden gebruikt als honde- een paardestallen voor de stadspolitie. Onheilspellend geblaf, dreigend gehinnik, indringende mestgeur, niets kon de fascinatie van de ICCIH-deelnemers voor deze sprookjesachtige fabrieksarchitectuur verstoren.

Tijdens de **tweede bezoekdag**, getiteld 'Industrieel Catalonië' werd een eerste halte gehouden bij de cementfabriek in de wijk Sant-Just Des-

vern, door architect Ricardo **Bofill** in 1975 omgevormd tot ateliers voor zijn medewerkers, de zoge-

*Zicht op de daken van de spinnerij en borduurwerkfabriek **Casarramona**, gelegen aan de voet van de Montjuich-heuvel te Barcelona.*

(foto auteur)



naamde '**Taller d'Arquitectura**'. Daarna werden we te Santa Coloma de Cervelló rondgeleid doorheen de **Colònia Güell**. Graaf Eusebi **Güell** was op het einde van vorige eeuw de belangrijkste ondernemer van de textielindustrie in en rond Barcelona. Hij was het prototype van de paternalistische, katholieke bedrijfsleider, doordrongen van de ideeën van Ruskin, en drukte een onuitwisbare stempel op het Barcelonese stadsbeeld met verbluffende creaties zoals onder meer het Güell-volkspark en het Güellpaleis, ontworpen door de intussen wereldvermaarde architect Antoni **Gaudi i Cornet**. Gaudi realiseerde ook de kern van de **Colònia Güell**, algemeen beschouwd als het hoogtepunt van zijn oeuvre.

Zoals elke '**Colònia**' in de streek bestaat ook de **Colònia Güell** (14) uit een geheel van katoenspinnerijen, -weverijen en -drukkerijen, omgeven door arbeiderswoningen en talrijke nutsvoorzieningen: scholen, een medisch centrum, coöperatieve boerderijen en winkels, een arbeiderstheater, enzomeer.

De fabriekskolonies zijn steeds opgericht langsheen rivieren, waarvan het snelstromend water gebruikt werd voor het aandrijven van stoomturbines en machines. Maar er is meer.

Door de inplanting van de kolonies ver van de stedelijke centra met hun 'rode wijken' konden de kolonies goedkope arbeidskrachten aantrekken uit rurale valleien en bergdorpen, waar verpauperde thuisarbeiders woonden. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de in 1847 opgerichte **Colònia Sedó** (15) te Esparreguera (die tevens bezocht werd tijdens het pre-congres).

Tijdens het Interbellum kreeg de Catalaanse textielindustrie zware klappen en werd de textielproductie in de meeste kolonies gestaakt. In beide bovengenoemde kolonies, die integraal behouden en beschermd werden, zijn heden bloeiende bedrijvencentra werkzaam.

Igualada

De stad **Igualada**, bakermat en nog steeds hét centrum van de Catalaanse lederindustrie, is niet veel groter dan Ronse of Diest. Het stadje bezit echter een industrieel patrimonium dat belicht wordt in niet minder dan drie musea: het plaatselijke '**Museu de la Pell**', het Catalaans ledermuseum, ondergebracht in het unieke kader van de achttiende eeuwse leerlooierij '**Cal Granotes**' (16) en het **Museu Comarcal de l'Anoia**. Daar wordt een permanente tentoonstelling gepresenteerd over water als drijfkracht voor de industrie en als basisgrondstof voor de industriële productieprocessen. Op de sleutelpositie van de snelstromende beken en rivieren in Catalonië voor de economische ontwikkeling van de regio werd trouwens ook reeds gewezen in de belangrijke tentoonstelling '*Catalunya, la Fàbrica d'Espanya 1833-1936. Un segle d'industrialització catalana*', die plaats vond in de Barcelonese '**Antic Mercat del Born**' in 1985. De hedendaagse 'look' en het inhoudelijk concept van de tentoonstelling '*Aigua Tècnica i Treball*' en het hele **Museu Comarcal** (prijs-

kaartje: 200 miljoen Belgische frank) doorstaat moeiteloos de vergelijking met de allerbeste angelsaksische initiatieven. Teksten, foto's, films, schaalmodellen en voorwerpen maken duidelijk dat de hydraulische energie aan de basis ligt van de pre-industrie en industrie, lang vóór de intrede van de stoommachine. De collectie bestaat hoofdzakelijk uit schenkingen van een bekende lokale verzamelaar. Dit is overigens ook het geval voor andere industrieverzamelingen in de streek.

Vooraleer de studiedag zou afgesloten worden in het Barcelonese Güellpaleis en het '**Palau Moja**', de zetel van de Catalaanse administratie voor monumentenzorg, bezochten we nog het Papiermuseum te Capellades. Sinds 1961 is het ondergebracht in de 17e eeuwse '**Moli de la Vila**'. Nog steeds levert het water van het Bassastuwmeertje en de 12 miljoen liter per dag die de schepraderen van de Vilamolen in beweging zetten, drijfkracht voor de productie (door een coöperatieve vereniging) van hoogwaardig, handgeschept papier.

Avond in Barcelona

Avond in Barcelona: tijd voor een wandeling langs de oude zeehaven. Ik wandel voorbij het **Maritiem Museum**, ondergebracht in de zogenaamde '**Drassanes**', de middeleeuwse scheepswerven, opgericht in 1284. De overdekte '*darsen*' werden in de loop van de eeuwen stelselmatig uitgebreid met majestueuze, langgerekte beuken met karakteristieke zadeldaken, gedragen door honderden massieve rondbogen in natuursteen. Door de aanleg van de 19e eeuwse lanen langs het havenfront (**Passeig de Colom, Passeig de Carrer**) werden de scheepswerven voorgoed afgesneden van de zee

en liggen ze nu in de schaduw van het immense Douanegebouw in eclectische stijl. Doorheen de beglasde, boogvormige portalen schitteren vergulde galeien en schaalmodellen.

*De silo's van een cementfabriek in een Barcelonese voorstad werden omgevormd tot architectuurstudio's door architect **Ricardo Bofill**. (foto auteur)*



Terrassa

De derde dag van het pre-congres is quasi volledig gewijd aan een bezoek van de textielstad Terrassa. Tussen 1830 en 1920 ontwikkelde deze plaats, gelegen dertig kilometer ver van de Barcelonese kust, zich van een dorp langs de waterarme Palaurivier tot een middelgrote agglomeratie die heden 175.000 inwoners telt. Door een nijpend waterbevoorradingsprobleem manifesteerde zich te Terrassa vroeger en veel sterker dan elders de noodzaak tot mechanisering van de wolnijverheid. Terrassa was anderzijds ook één der allereerste steden in Spanje die reeds

rond 1900 overschakelde van stoomkracht naar een veralgemeende elektrificering. De ambities van de bloeiende wolstad waren groot en vinden hun uitdrukking in stedenbouwkundige aanleg (onder meer de uitbouw van de promenade of '*rambla*') en culturele infrastructuur (oprichting van een industriële hogeschool (17), muziekconservatorium en zelfs een opera).

Terrassa(2)

Te Terrassa manifesteert zich de burgerlijke art nouveau stijl tot in de fabrieksarchitectuur, markten, bankgebouwen, stapelhuizen en arbeiderswoningen.



Neusje van de zalm is de ongeëvenaarde stoomspinnerij en -weverij '**Vapor Aymerich, Amat i Jover**'.

Het belangrijkste deel is een grote hall onder sheddaken, rustend op gietijzeren kolommen waarvan de koppen de transmissieassen voor overbrenging van de drijfkracht droegen. De kolommen ondersteunen bakstenen (!) boogconstructies, waarop de zaagtanddaken rusten...

Evenals de verderop gelegen '**Massia Freixa**' (heden muziekconservatorium) werd de '**Vapor Aymerich**' ontworpen door architect Lluís **Muncunill** (in 1907-1909). De glooiende daken zijn gerealiseerd in de geest van de typische Catalaanse boogconstructies.

In de voormalige stoffenfabriek huist sinds 1983 het zenuwcentrum van het reeds genoemde Catalaans museum voor wetenschap en techniek.

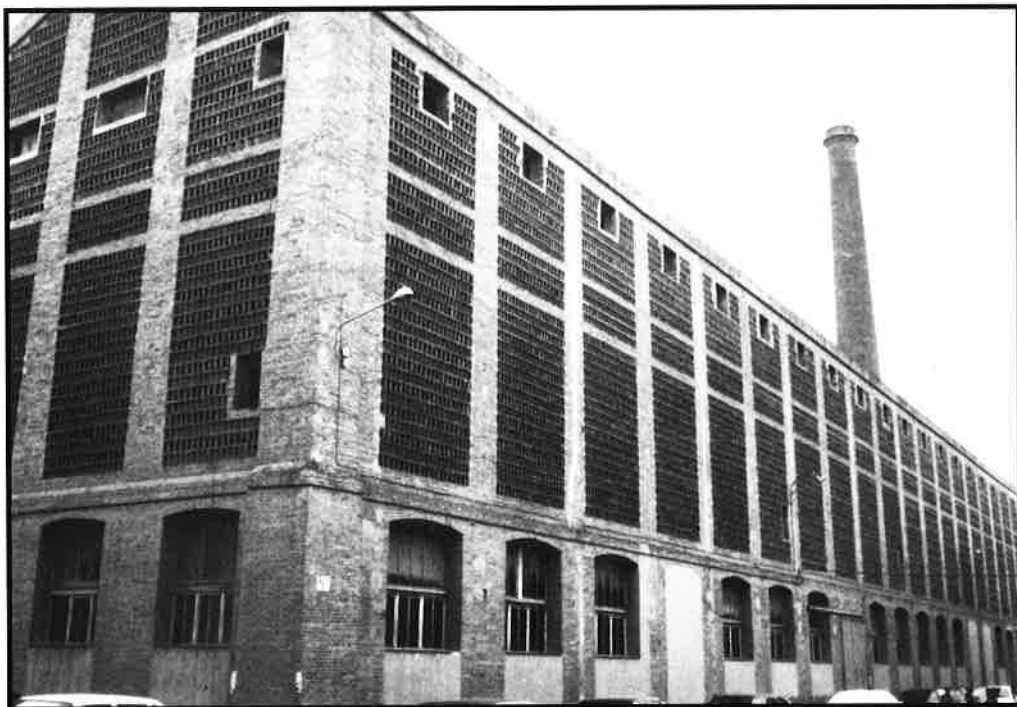
15.000 vierkante meter vloeroppervlakte (gelijkvloers) bieden plaats voor zowel vaste als tijdelijke tentoonstellingen, werkplaatsen, restauratieateliers, depots, ontvangst- en educatieve ruimten.

Toch voert het museum een beleid dat opteert voor een maximale spreiding van haar activiteiten over de gehele stad. In samenwerking met de stedelijke cultuurdienst, die ook gespijsd wordt door regeringsgelden en die niet vies is van privésponsorship, worden fraaie tentoonstellingen opgezet.

We bezochten er één van, '*100 jaar sport te Terrassa*', gepresenteerd in de gerenoveerde wolweverij **Amat** (18). Op intelligente wijze werd de verwevenheid van sport, ontspanning en industriële arbeidsmoraal geïllustreerd. Jammer is, dat tijdens de rondrit door Terrassa met geen woord gerept werd over het Provin-



Magazijnen voor de opslag van stoffen in de textielfabriek **Güell, Colonia Güell**.
(foto auteur)



ciaal Textielmuseum, dat ik in het verleden reeds meermaals bezocht. Terrassa, stad van contrasten: rechtlijnige, stoffige straten met uniforme rijen arbeiderswoningen, plots doorbroken door een parkje met een pronkerig stadskasteeltje dat doet denken aan een grote juwelenkoffer.

De 'Casa Alegre de Sagrera' (heden museum) is erzo een. Binnenin dikke wollen tapijten, vergulde, ge-caissoneerde plafonds en aan de

tafel was, een antipode van de perfecte zin voor timing en professionalisme, dat het pre-congres kenmerkte.

Het was iedereen al opgevallen dat zich onder de meer dan tachtig deelnemers aan het pre-congres slechts één Spaanse (niet-Catalaanse) deelnemer bevond en het was voor eenieder duidelijk dat interne conflicten hadden geleid tot een strikte organisatorische scheiding tussen het pre-ICCIH en het eigenlijke congres.

Het VIIIth ICCIH werd georganiseerd door academische milieus, eerder dan door 'field investigators', onderzoekers werkzaam in musea en verenigingen.

Decoördinatie lag in handen van het **Centro de Estudios Históricos de Obras Públicas** (CEHOPU) en diens voorzitter Ignacio **Gonzalez Tascon** (19), een vleugel van het **Centro de Estudios y Experimentación de Obras Públicas**

(CEDEX) (20), dat financieel ondersteund wordt door het **Ministerio de Obras Públicas y Transportes** (MOPT). CEDEX en CEHOPU bouwden een stevige reputatie op als onderzoekscentra en uitgevers (21).



Interieur van de 18e eeuwse leerlooierij **Cal Granotes** te Igualada, heden Catalaans ledermuseum. (foto auteur)

muren talloze schilderijen die Terrassa voorstellen omstreeks de eeuwwisseling: plattelands- en stadssfeer, maar alom aanwezig de rook van fabrieksschoorstenen.

VIIIth ICCIH

Madrid 16-18 september

1 9 9 2

Het minste dat kan gezegd worden is dat in Madrid de congresorganisatie en de inhoudelijke onderbouw ervan chaotisch

was. Voor alle duidelijkheid moet wel vermeld worden dat het industrieel patrimonium voor deze instanties slechts onrechtstreeks aan bod komt en vrijwel alleen belicht wordt vanuit het oogpunt van de bouwkunde en de technologie. Hetzelfde geldt voor het onderzoekswerk van het **Colegio de ingenieros de caminos, canales y puertos** (22).



Het Museu Comercial de l'Anoia te Igualada, een antenne-museum van het Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya. (foto auteur)

Veldwerkinzake industrieel erfgoed wordt verricht door een aantal lokale verenigingen, vooral gesitueerd in Catalonië en in Noordwestelijk Spanje (Galicië, Asturië en het Baskenland) (23). In de meeste gevallen hebben deze organisaties hun bakermat in de regionale universiteiten.

Inzake industrieel archeologisch onderzoek speelt anderzijds ook het *Instituto de Restauración y Conservación de Bienes Culturales* (24) een pioniersrol.

Tenslotte wordt het industrieel patrimonium (zij het onrechtstreeks) bestudeerd door de in Spanje sterk vertegenwoordigde groep van 'sociale historici' en arbeidssociologen (25).

De thema's van VIIIth ICCIH

Het hoofdthema van het VIIIth ICCIH was de **Industriële archeologie van de twintigste eeuw tot de zestiger jaren** met als ondertitel

'Euro-Amerikaanse transfer van technologie'

De talrijke lezingen die voorgesteld werden in de verschillende secties

1. verspreiding van industriële technologie in landbouw, mijnbouw, hydraulische energie,

2. organisatie van de arbeid en

3. transportinfrastructuur,

vormden een incoherent en ongelijk geheel, terwijl heel wat bijdragen vanuit kwalitatief oogpunt ronduit ondermaats waren of nauwelijks in verband stonden met de congresstema's.

Het praktisch verloop werd bemoeilijkt doordat meer dan één sectievoorzitter niet aanwezig was.

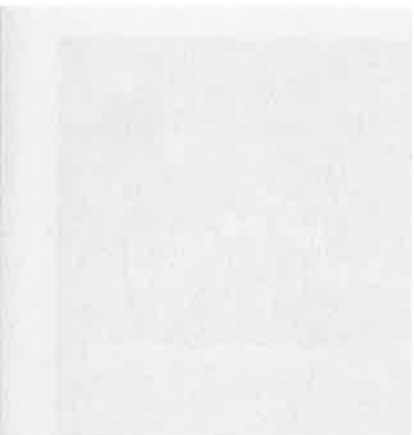
Op vraag van **E. Casanelles**, die zijn gewicht in de schaal wierp om te redden wat kon, werden Guido **Vanderhulst**, voorzitter van ICCIH-Belgium en ikzelf als sectievoorzitters aangeduid. De helft van de sprekers brachten hun referaat in het Spaans. Tolken waren er niet...

Persoonlijk zijn me vooral de bijdragen van Michael **Stratton** en Michael **Mende** over het industri-



Sheddak van de spinnerijweverij Aymerich, Amat i Jover te Terrassa. (foto auteur)

Idem, interieurdetail. Tentoonstelling over water het watergebruik in industrie en huishoudelijk verband. (foto auteur)



eel patrimonium van de autonijverheid bijgebleven, alsook de (schaarse) bijdragen over 'technology transfer': Tim **Putnam** sprak over de Enfield-wapenfabriek, waar de invloed van de Amerikaanse produktiemethodes zich reeds vanaf 1850 duidelijk manifesteerden en Juan José **Castillo** had het over de grote invloed van Charles **Babbage** op de arbeidsorganisatie in Engeland en op de industriearchitectuur in Europa (inclusief in Spanje). Ook de bijdrage van Herbert **Gilbert**, hoogleraar architectuur aan het **Israël Institute of Technology** te Haïfa dient vermeld te worden. Deze bracht een origineel referaat over technologie-transfer vanuit diverse industriële mogelijkheden naar Israël tijdens het Interbellum.

Opmerkelijke voordrachten werden ook gehouden door een aantal Russische deelnemers, onder meer door Venjamin **Alexejev** over 'Siberian hydro-electric power stations as unique monuments of the power revolution of the XXth century'. Professor **Alexejev**, voorzitter van de Ural-afdeling van

de Russische Academie van Wetenschappen, bereidt momenteel een colloquium voor rond het industrieel erfgoed (vooral van de metallurgie) in de Ural, dat in september 1993 zal plaats vinden in Ekaterinburg (het vroegere Sverdlosk).

Veel belangstelling ook voor een interessante diamontage over het industrieel erfgoed in Estland, gepresenteerd door Tonu **Hagelberg**, een kunsthistoricus uit Tallin.

Tijdens de tweede en derde dag van het congres werd gewerkt in seminars rond volgende thema's:

1. Reconversie van oude industriegebouwen
2. Industrieel patrimonium en onderwijs
3. Kunst als bron voor de industriële archeologie
4. Veldwerk/opgravingstechnieken.

In de derde werkgroep kwamen een aantal deelnemers uit verschillende landen op het idee een permanente werkgroep over kunst en industrieel erfgoed op te richten.

Industrieel archeologisch erfgoed te Madrid

Wat totaal ontbrak tijdens het congres waren uitstappen en bezoeken omtrent de verkenning van het plaatselijk industrieel en sociaal erfgoed. Een gemiste kans. Weelderige cocktails en recepties in de Madrileense stadspaleizen konden dit euvel niet goedmaken. Nochtans ontbreekt het in Madrid niet aan interessante industriële relictten (26). Zelf bezochten we in kleine groep de voormalige brouwerij **El Aguila** (27) in de wijk Sur-Manzanares, gebouwd in een Spaanse eclectisch-maureske stijl en sedert 1990, na de sluiting van de brouwerij, een belangrijke ontmoetingsplaats en cultuurwerkplaats van de Madrileense jeugd. Onder de vakkundige begeleiding van de historica Paloma **Candela Soto** bezochten we de **Fábrica de Tabacos**, gebouwd in 1780 (nadien stelselmatig uitgebreid) en nog steeds in bedrijf (28).

Rechtover het hotel waar we verbleven ligt het grootste stationsgebouw van het land: **Atocha**. Dit station, opgericht in 1888 naar ontwerp van architect **A. del Palacio** is een moloch van een gebouw, bestaande uit een lokettenzaal met daarnaast een gietijzeren perronkap, die uitsteekt op de Plaza del Emperador Carlos V. De overkapping werd onlangs gerestaureerd en ingericht als botanische tuin, terwijl de perrons gegroepeerd werden in een monumentale, achtergelegen nieuwbouw. In dit gloednieuwe stationsgedeelte, van waar om de twee uur een AVE-trein (super-snelle trein) vertrekt naar Sevilla, staat een tentoonstelling opgesteld over de renovatie van stationsgebouwen in Europa, het resultaat van een wedstrijd (29).

Tenslotte vermelden we de prachtig gerestaureerde **watertoren**

Isabel II, die diende voor de regulering en waterbevoorrading van het Isabel II-kanaal. Deze watertoren, opgericht in 1907 naar ontwerp van ingenieur Diego **Martin Montalvo** (capaciteit : 1.500 kubieke meter) werd gerestaureerd door het Ministerie van Openbare Werken (30). De verzamelingen van het Madrileens **Nationaal Museum voor Wetenschappen en Techniek** gaan terug op de 200 jaar oude collectie van ingenieur Agustin de **Betancourt**.

Wegens plaatsgebrek zijn de collecties niet toegankelijk.

Wél open voor het publiek is de verzameling van het **Nationaal Spoorwegmuseum**, opgesteld in het ruime **Estacio'n de Delicias**. Ook het splinternieuwe **Museo de la Ciudad** (Stadsmuseum) in de Calle Principe de Vergara is een omweg waard voor wie belangstelling heeft voor de industrialisering van Madrid en omgeving.

Nationale verslagen omtrent industriële archeologie 1992

Tijdens het VIIIth ICCIH ontvingen de deelnemers een exemplaar van de zogenaamde *National Reports*. *National Heritage '92*, uitgegeven door CEHOPU. De publikatie biedt een overzicht over de stand van zaken inzake het industrieel archeologisch onderzoek in 27 landen. In een vorige aflevering van het TIC werd reeds een deel van het **'Rapport België'** gepubliceerd (31).

Opvallend is dat slechts één rapport uit Latijns-Amerika werd opgenomen (Uruguay). Hopelijk heeft de deelname van een aantal deskundigen uit de Latijns-Amerikaanse landen aan het VIIIth ICCIH er voor gezorgd dat de banden met dit continent met zijn rijk industrieel erfgoed verstevigd worden.

België secretariaat voor het Landmarks- project

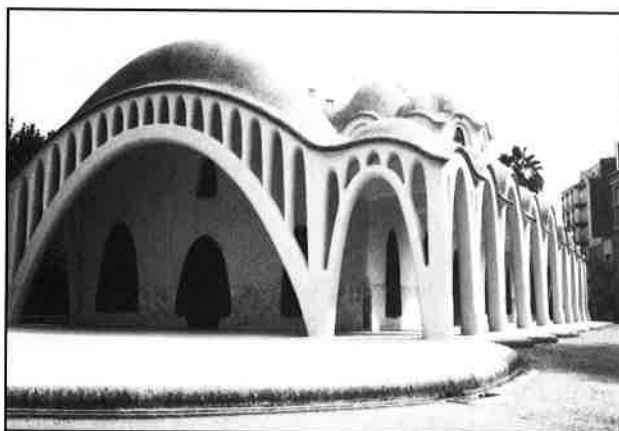
Tijdens de slotplechtigheid van het VIIIth ICCIH werd België aangeduid als land waar, via TICCIH-Belgium, de gegevens omtrent de **Landmarks van het industrieel erfgoed** verzameld zullen worden. Doel is dat alle aangesloten en niet-aangesloten landen bij monde van hun nationale afgevaardigden, geholpen door deskundigen, suggesties formuleren en een gemotiveerde keuze voorstellen van relictten, gebouwen, industriële installaties, die volgens hen een plaats verdienen op de wereldranglijst van het cultureel erfgoed van UNESCO.

Het project wordt gesteund door ICO-MOS.

Er blijft dus voorlopig nog werk aan de winkel!



Zelfde gebouw, interieur. Demonstratie door een 91-jarige vrijwilligster in de textiel-afdeling van het **Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya**.
(foto auteur)



Idem. Zicht op een vleugel in restauratie.
(foto auteur)

De 'Massia (=landgoed) Freixa' te Terrassa. Oorspronkelijke werkplaatsen en textieldepots, later privé-landgoed, nu muziekconservatorium van Terrassa.
(foto auteur)



Groepsfoto van de deelnemers van het pre-congres VIIIth ICCIH, zittende op de trappen van de industriële hogeschool te Terrassa.
(foto auteur)

- 1.**-Uit de programmabrochure *7th ICCIH september 3d-8th 1990*, p. 13
- 2.**-Zie P. VIAENE, *Het Zevende ICCIH*, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis van Techniek en Industriële Cultuur*, deel 32, jg. 8, nr. 4. Gent, VIAT, 1990
- 3.**-*Transactions of the First International Congress on the Conservation of Industrial Monuments*, Ironbridge, 1975
- W.KROKER, *II International Congress on the Conservation of Industrial Monuments, (SICCIM) Transactions*, Bochum, 1978
- M. NISSER (ed) *The Industrial Monuments. IIIth ICCIH, Sweden, 30 may-5 june 1978. Transactions 1. National Reports: Europe except Scandinavia, North America and Japan*, Stockholm, 1978
- M. NISSER (ed) *The Industrial Heritage (...) Transactions 3*, Stockholm, 1981
- M. SCOTT, E. PHILIPGLATIGNY (eds), *ICCIH 81, 4e Conférence Internationale pour l'Etude de la Mise en Valeur du Patrimoine Industriel. Vol. 1 Rapports Nationaux 1978-1981*, Parijs, 1981
L'Etude et la Mise en Valeur du Patrimoine Industriel. 4e Conférence internationale, Lyon-Grenoble, Septembre 1981, Paris 1985
- S. VICTOR, E. WRIGHT (eds), *Industrial Heritage '84. National Reports. The Vth ICCIH. Volume 1. National Reports 1981-1984*, Washington, 1984
E. WRIGHT, R.M. VOGEL, *Industrial Heritage '84. Proceedings. The Vth ICCIH*, Washington, 1985
- U. GEORGEACOPOL-WINISCHOFER, P. SWITTALEK, M. WEHDORN, *Industrial Heritage, Austria 1987 (VIth ICCIH) 1. National Reports, 2. Transactions / Conference Papers and Results*, Wenen, 1990
- G. VANDERHULST (ed), *Industry, Man and Landscape/Industrie, Homme et Paysage (VIIth ICCIH)*, Brussel, TICCIH-Belgium, 1992. Voorstelling van deze uitgave in TIC, 10de jg. 3de trim. deel 39, p. 28-29)
- 4.**-De musea die deel uitmaken van het **Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya** of waarmee een samenwerkingsverband bestaat zijn: **Museu Moli Paperer de Capellades** (Pau Casals Capellades), **Museu del Suro de Palafrugell** (Tarongeta 31, Parafrugell), **Museu de la Fusta d'Areu** (Casa Escarré, Alins), **Museu de la Tècnica de Manresa** (Carretera Santpedor, Manresa), **Museu de la Colònia Sedó** (Esparraguera), **Museu Municipal d'Estampació Tèxtil de Premia de Mar** (Cami Ral, 54, Premia del Mar), **Museu Comarcal de l'Anoia** (Baixada de Sant Nicolau, 21, Igualada), **Museu dels Juguets de Figueres** (Rambla 10, Figueres), **Museu de l'Automòbil Collecció Salvador Claret** (Carretera Nacional II, km 706, Sils), **Museu del Ferrocarril de Vilanova** (Plaça d'Eduard Maristany, Vilanova), **Companyia d'Aigües de Montcada**, **Museu de la Minería del Berguedà Sant Corneli-Cercs** (Colònia Sant Corneli, Cercs). Samen vormen deze afdelingen een ecomuseum dat een volledig overzicht biedt van de geschiedenis van alle bedrijfstakken in Catalonië.
- 5.**-Hoofdzetel van het museum: Rambla d'Egara 270, 08221 Terrassa
- 6.**-**Associació del Museu de la Ciència i de la Tècnica i d'Arqueologia Industrial de Catalunya**, Via Laietana 39, 08003 Barcelona
- 7.**-**Vapor Batlló**, gebouwd 1868-75, calle del Comte d'Urgell 187-215, Barcelona
- 8.**-**Central Catalana d'Electricitat**, av. de Vilanova 12-14, arch. Pere Falqués i Urpe, 1896-97
- 9.**-**Estació del Nord** (1861, uitbreiding 1910-15), arch. P. Andràs i Puigdollers
- 10.**-**Mercat del Born**, carrer Comerç 11-13, gebouwd 1873 naar ontwerp van Josep Fontserè i Mostres en (ingenieur) José M. Cornet
- 11.**- **Estació de França**, architect P. de Muguruza en R. Duran (lokettenzaal, ingenieur Andreu Montaner (perronoverkappingen)
- 12.**-**Ca l'Aranyo**, carrer Tanger 117-135, Barcelona
- 13.**-**Casarramora**, carrer de Mèxic 36-44 (Montjuich-wijk), Barcelona
- 14.**- B. COSTILLAS i PEREZ e.a. *La Colònia Güell. Modernisme i Indústria*, Argentona, L'Aixenador Ed., 1992
- 15.**-Garcia DOREL-FERRE e.a. *Un patrimoine à sauvegarder: les colonies industrielles en Catalogne, le cas de la Colònia Sedó*. In: G. VANDERHULST, *Industry, Man and Landscape* o.c., p. 131-135
- 16.**-**Museu de la Pell de Catalunya**, Baixada de la Unió, Igualada.
- Voor meer informatie bevelen we de voortreffelijke (viertalige) museumgids aan van Jordi ENRICH:

Cal Granotes, una aboheria del segle XVIII, a 18th century tannery, Igualada 1990

17.-Escola Universitària d'Enginyera Tècnica (1894), San Pau 6, Terrassa

18.-Vapor Amat, ook genoemd **Condicionament Terrasenc**, Ca (=straat) l'Izard, 1917-17, architect Lluís MUNCUNILL

19.-CEHAPU, Vallehermoso 78, 28015 Madrid. Een uitstekend overzicht van de activiteiten van CEHOPU vindt men in: CEDEX, Resumen annual 1991 (jaarverslag 1991), p.45-58

20.-CEDEX-voorzitter: Felipe MARTINEZ MARTINEZ, Alfonso XII, 3, 28014 Madrid. Op dit adres kan een uitgebreide informatiemap verkregen worden. CEDEX is uitgever van het tijdschrift *Ingeniera Civil*, verkrijgbaar op hetzelfde adres

21.-Zie Catalogo de publicaciones MOPT 1992, verkrijgbaar op het volgend adres: **MOPT, Centro de publicaciones**, Paseo de la Castellana 67, 28071 Madrid

22.-Voor meer informatie en publicatielijst: Colegio de ingenieros de caminos, canales y puertos, calle Almagro 42, 28010 Madrid. Deze hogeschool is uitgever van het opmerkelijk tijdschrift *CAUCE 2000, Revista cultural, tècnica y profesional de los ingenieros de caminos, canales y puertos*, verkrijgbaar op hetzelfde adres

23.-Een uitstekend overzicht over het werk van diverse lokale groeperingen, maar ook over de toestand van de industrieel-archeologische research in het buitenland is: R.O. RODRIGUEZ, M. LOPEZ GARCIA, J.M. SANTACREU

SOLER e.a., *Arqueologia Industrial*, verschenen als speciaal nummer van *Revista de Cultura y ciencias sociales*, 2de jg., nr. 1, 1992. Verkrijgbaar via Distribuciones Busgosu, Pol. Industrial n°5, nava 5. Roces. 33211 Gijn (SP)

-Voor het Baskenland vermelden we het **Muséo de la Técnica de Euskadi** (adres: Andicollano, Lutzana-Barecaldo), de inventarissen: *Arqueologia Industrial en Bizkaia/Arqueologia Industrial en Gipuzkoa/Arqueologia Industrial en Alava* door Maite IBAÑEZ GOMEZ, A. SANTANA EZKERRA en M. ZABALA LLANOS, uitgegeven door de Baskische regering (Eusko Jaurlaritz, Deiker), Bilbao, 1990, 1991 en 1992

- Interessant is het tijdschrift *Kultura Teknikoa*, uitgegeven door de **Asoziación Vasca del Patrimonio Industrial y de la Obra Pública**, Luchana 1, 5°, 48008, Bilbao

- Tenslotte nog twee erg verzorgde publicaties: P. FERNANDEZ LARRONDO, *La Concordia-Bilbao 1992*, Bilbao, FEVE, 1992 (over de renovatie van een uniek station) en I. IZARZUGAZA e.a. *La Encartada, S.A. Fàbrica de Boinas, Bilbao, Diputación Foral de Bizkaia*, 1990 (een uitzonderlijk boek over één der laatste bedrijfjes waar nog op traditionele wijze Baskische mutsen vervaardigd worden)

24.-Hoofdzetel: El Greco 4, Cuidad Universitaria, 28040 Madrid

25.-De gezaghebbende arbeids-socioloog Juan José CASTILLO ALONSO, professor aan de **Facultad de Ciencias Políticas y Sociología van de Madrileense universiteit** (Campus de Smoaguas 28223 Madrid) kan in dit kader vermeld worden

26.-De degelijkste architectuurgids voor Madrid is de tweedelige *Guia de arquitectura y urbanismo de Ma-*

drid, Madrid, Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid, 1984

27.-Fàbrica de Cervezas El Aquila, calle del General Lacy 25, gebouwd 1900-1914 n.o.v. Eugenio GIMENEZ CORERA en Luis SAINZ de los TERREROS

28.-Fàbrica de Tabacos, architect Manuel de la BALLINA, gesitueerd calle de Embajadores 53

29.-Wedstrijd 'Brunel 92', Premios Internacionales de Diseño Ferroviario

30.-Ligging: calle de Santa Engracia, 125-127

31.-Zie TIC, 2de trim. 1992, nr. 2 deel 38, p. 27-36.

In de *'National Reports '92'* werden per vergissing van de uitgever het verslag over Wallonië/Brussel en over Vlaanderen los van elkaar op twee verschillende plaatsen in het boek geplaatst. De publicatie is verkrijgbaar bij CEHOPU (adres zie supra)

Fabrieksschoorsteen van de spinnerijweverij in de Colonia Sedó. De art nouveau en de zin voor raffinement drong omstreeks 1900 door tot in de Catalaanse schoorsteenarchitectuur. Dit exemplaar is wel een unicum in de streek (dia Jaume Matamala).

